

Het ware, het goede en het schone. Het is een vaste trits in deze vaste volgorde, afkomstig in deze vorm van Plato. Wel een wat vreemde volgorde, het lijkt bijna een anticlimax. Want de minste van deze drie is toch het schone, zo op het oog. Het schone, dat is toch maar uiterlijkheid. Dat in de klassieke oudheid het schone met het goede en het ware verbonden werd, dat ze daar zo'n beetje samenvallen, daar het de joods-christelijke traditie toch een terechte correctie op aangebracht. Het gaat om het innerlijk van de mens, om haar ziel, zijn hart, dat rein en onverdeeld moet zijn.

Grappig genoeg is die correctie nog niet helemaal tot de psyche van de mens doorgedrongen (de evolutie neemt haar tijd!). In sprookjes, die toch de neerslag zijn van collectieve ervaringen en overtuigingen, is de heldin altijd beeldschoon, of ze nu ravenzwarte of goudblonde lokken heeft. De kwaaië stiefmoeder en zeker de stiefzusters, die zijn vreselijk lelijk. Lelijk = slecht, mooi = lief, aardig, goedhartig. Gek genoeg ligt het bij mannen in sprookjes een tikje anders: soms moet de verwende prinses leren dat ze door het lelijke van de vermomde prins moet heen kijken, de kikker, het beest van Belle, en zo. Maar ja dat zijn maar sprookjes, zult u zeggen. Maar onderzoek heeft aangetoond dan baby's en peuters positiever reageren op regelmatige gezichten, dan op onregelmatige, scheve of asymmetrische gezichten. Het zit er al vroeg in, onze voorkeur voor mooie mensen.

De Bijbel springt daar wat terughoudender mee om. Van sommige positieve Bijbelfiguren wordt met zoveel woorden gezegd dat ze schoon/mooi waren, zoals Sara, Mozes, tenminste als zuigeling in het biesen mandje, David (trouwens ook Saul) en Esther, en natuurlijk de beide geliefden in het Hooglied. Maar ook Absalom, de verraderlijke zoon van David, was heel schoon, met mooie ogen en een prachtige bos haar. Een Spreuken waarschuwt dat charme bedrieglijk is en schoonheid vergaat, en stelt daar de vrouw met ontzag voor Adonai tegenover. Nee, een loflied op de schoonheid is in de Bijbel niet te vinden.

Toch zijn wij mensen altijd bewust of onbewust op zoek naar schoonheid, we stemmen kleuren in onze kleding of ons interieur op elkaar af, we proberen de juiste vormen te vinden, de juiste ordening in de tuin, en dan zwijg ik nog over het toeristisch genieten van mooie natuur en cultuur, bezoek aan musea, kunst aan de muur. A thing of beauty is a joy forever, nietwaar. Dan is er nog de auditieve schoonheid. Wie geniet van de eerste merelzang in de lente, een mooi koor, we gaan naar concerten, van klassiek tot pop, van opera tot rap, zetten favoriete cd's op (ook dat is intussen voor jonge mensen alweer vreselijk ouderwets), kortom, we zoeken ook schoonheid in het gehoor. Zelfs onze reukzin doet mee in ons genieten van schoonheid, of het nu de geur van versgebakken brood is als je langs de bakker fietst, de geur van net gemaaid gras of Chanel nr.5 is.

Al onze zintuigen kunnen ons een gevoel van schoonheid geven, al zullen we het zelden zo benoemen bij bijv. een goed glas wijn of een verrukkelijke bonbon. Maar in het fragment van kerkvader Augustinus dat we lezen, doen inderdaad alle zintuigen mee: schoonheid is door mijn doofheid heen gebroken, heeft mijn blindheid verjaagd, was een heerlijke geur, ik heb u geproefd, u hebt me aangeraakt. Daar zijn ze alle vijf. Al die schoonheid in al die facetten, uit de context van de *Belijdenissen* waar dit fragment uit komt, lijkt die schoonheid te staan voor God zelf. Eigenlijk best raar, want we kennen Augustinus toch ook als degene die een scheiding aanbracht tussen het lichamelijke en het geestelijke, die argwanend stond tegenover fysieke genietingen, spijt had van zijn eerdere vrije seksuele gedrag, waarschuwde tegen slemppartijen. En dan klinkt hier zo'n lofprijzing van de schoonheid, en wel op zo'n manier dat die samenvalt met God zelf, zo lijkt het. De eerste negen hoofdstukken brengt Augustinus verslag uit van zijn speurtocht naar waarheid. Hier, in het tiende hoofdstuk heeft het omslagpunt plaatsgevonden. Hij zegt hier dat hij de schoonheid –

en vermoedelijk ook de waarheid – steeds buiten zichzelf heeft gezocht, niet beseffend dat die schoonheid/waarheid al die tijd ín hemzelf al aanwezig was.

Ik houd me beroepshalve bezig met de ‘schone letteren’. Als het over schoonheid gaat, en de diepere betekenis ervan, komt dan direct een gedicht van Lucebert op, die genadeloze afreken met schoonheid:

In deze tijd heeft wat men altijd noemde
schoonheid schoonheid haar gezicht verbrand
zij troost niet meer de mensen
zij troost de larven de ratten de reptielen.

Lucebert hoort tot de zogenaamde Vijftigers, een generatie dichters die niet meer uit de voeten kon met de traditionele dichtkunst in een werkelijkheid die twee wereldoorlogen achter de kiezen had. Schoonheid als versiering van het leven, de Vijftigers hadden er niets mee. Hun poëzie kan gelezen worden als een woedend protest tegen die toedekkende functie van schoonheid, die de chaos, de lelijkheid, de leegte, de strijd, de haat alleen maar verhult. De gewone zinsbouw wordt door de Vijftigers vaak in stukken geslagen.

Maar ook op die poëzie kwam weer een reactie – zo gaat dat meestal in de cultuur: actie en reactie. Na hen kwam de generatie van Zestig, met dichters die nog steeds veel gelezen worden als Rutger Kopland en Judith Herzberg. Hun uitgangspunt is het consequent aanvaarden van de realiteit, Kouwenaar (die overigens óók tot de Vijftigers gerekend wordt, maar met zijn tijd meeding, om zo te zeggen), Kouwenaar stelde zich ten doel: ‘Je moet de mensen verbaasd laten staan over hun eigen stoel, sigaret, sleutelbos: de herkenning van het doodgewone in een nieuw verband.’ De methode die daarvoor gebruikt wordt, is net als in de beeldende kunst: isoleren en annexeren, zoals in de ‘ready-made’, waarin bijv. een fragment uit een gewone gebruiksaanwijzing van een huishoudelijk instrument tot gedicht gemaakt wordt, en gebruiksvoorwerpen die in een museale context opeens anders gaan functioneren. Er wordt verkend waar de grenzen van de kunst liggen. De waarneming van de werkelijkheid wordt geproblematiseerd. Zo schreef Cees Buddingh’ een gedicht over zijn verrassende ontdekking aan de ontbijttafel dat het deksel van het potje Heinz sandwichspread precies paste op het marmitepotje, en omgekeerd. Dat gedicht is heel bekend geworden: is het wel een gedicht, is het bedoeld als een grap, een nep-gedicht, om de gewichtigdoenerij van dichters te relativeren of zelfs belachelijk te maken, of probeert het iets te laten zien van de verwondering waarmee je het alledaagse, banale leven tegemoet kunt treden, misschien een beetje worden als een kind, met diens plezier in het ontdekken van de wereld?

De generatie van de Zestigers schrijft vaak anekdotische poëzie. Een klein voorval in het dagelijkse bestaan kan al tot gedicht worden, een flard van een opgevangen gesprek, een kleine observatie, een paar gypjes in de gang of doos caran d’ache kleurpotloden (voorbeelden uit het werk van Judith Herzberg). Het is allemaal niet groots en meeslepend, maar het is ook niet onnozel, niet waardeloos, niet onbetekenend. De veranderlijkheid en vluchtigheid van het bestaan wordt bestreden door de waarneming van details, door de aandacht intensief te richten op geringe, op het oog onbetekenende elementen van het leven. En die details staan dan niet voor de hogere of diepere werkelijkheid, maar worden neergezet als waardevol in zichzelf. De gedichten zijn een weerspiegeling van het leven, ook in de gesprekston die er vaak in klinkt, niet ingewikkeld of hoogdravend, maar aarzelend met soms onaffe zinnen.

Maar u zit niet op een poëzicollege van mij te wachten. Het zou gaan over schoonheid, en Augustinus’ visie daarop – nee, dat zeg ik veel te veel alsof het om een logisch betoog van hem gaat, maar die lyrische uitbarsting is weliswaar kunstig retorisch geconstrueerd, maar is toch vooral de weergave van een volstrekt overrompelende ervaring, een vreugdevolle ervaring en hij kan niet anders dan zich eraan overgeven. Schoonheid is voor hem niet de verhulling van al het lelijke en al het kwaad dat óók in onze werkelijkheid aanwezig is. Schoonheid is voor hem rechtstreeks

afkomstig van God, sterker nog, het lijkt een andere naam te zijn voor God. Ik denk dat dat voor de meesten van ons wat te snel is. We kunnen als we iets prachtigs aanschouwen, daar iets van het goddelijke in ervaren. Meestal trouwens meer in de natuur, zoals een zonsondergang of een imponerend berglandschap, of ook de kunstige wijze waarop een spin zijn web weeft, al kan het ook gebeuren met een Gothische kathedraal of een abstract schilderij van Mark Rothko. Iets van het goddelijke ja, maar dat is toch nog iets anders dan dat het samenvalt met God zelf. Hoe moeten we dat verstaan: 'U was binnen in mij en ik was buiten en daar zocht ik u. Onooglijk als ik was, stortte ik mij op alle mooie dingen die u hebt gemaakt. U was wel bij mij, maar ik was niet bij u. Al die mooie dingen, die niet eens zouden bestaan als ze niet in u bestonden, hielden mij ver bij u vandaan.' ?

Ik lees erin dat de fanatieke zoektocht naar esthetische ervaring bij Augustinus alleen maar schijnervaringen opleverde, en dat het God zelf was die hem uiteindelijk ontvankelijk maakte voor de ware schoonheid, die het verlangen ernaar niet stilt maar verhevt, en tegelijk vrede betekent. Is dat innerlijke vrede, of de inzet voor 'vrede op aarde' waar we de komende weken weer volop van gaan horen en over zingen? Ik denk dat die twee voor Augustinus een en hetzelfde zijn. De laatste regel vóór het fragment dat we lazen luidt: 'Het best dient u de mens die niet probeert van u te horen wat hij wil, maar te willen wat hij van u hoort.' In zijn zoeken naar wie en wat en waar God is, komt Augustinus steeds weer bij die wisselwerking uit, bij het heen en weer tussen God en mens.

En wat moeten we dan met die schoonheid, en met die schoonheid die in de afgelopen eeuw, en nog steeds, zo vreselijk haar gezicht verbrand heeft? Ik vond een gedicht van Huub Oosterhuis, dat daarop reageert, dat de verbrande schoonheid verbindt met de schoonheid van Augustinus, en dus ook met de ontvankelijkheid, het jezelf openstellen voor schoonheid. Het is ene gedicht waarin ik ook de intentie van de dichtersgeneratie van Zestig hoor, met hun aandacht voor de waarde, het wonder, van de gewone alledaagse werkelijkheid. Ik lees u een paar strofen:

O schoonheid uw verbrand gezicht
Weerspiegelt nog het morgenlicht
Het zwart blauw rode grijze alle dagen licht.
(...)
Gekend bemind vanwaar zijt gij
Van eindeloos en zo vlakbij
Als zwarte blauwe rode grijze mensen zijn.
(...)
O schoonheid uw verweerd gezicht
Weerspiegelt nog het eerste licht
Het alle dagen fonkelnieuwe licht van licht.

Moge het ons gegeven zijn ons open te kunnen stellen voor die schoonheid, voor dat ieder ogenblik fonkelnieuwe licht.

Openingslied Onstilbare tonen (510) [of Zo vriendelijke en veilig als het licht (174)]

welkom + inleiding

Zingen: Ondenikbaar eerste liefde is uw Naam (234)

Lezing uit Augustinus

Zingen: Uw lichtend spoor (Nieuw Lied Fonds nr. 8)

Overweging

Zingen: Veel te laat (226)

Intermezzo

Tafelgebed: [Gezegend Gij in uw verborgenheid (681) of] Waar vriendschap is en liefde (656 of melodie Tom Löwenthal)

Communielied Jij bent de god (172 of 173) [Evt. kan ook het Spaanse Taizé-lied De noche iremos]

Voorbeden

Onze Vader verborgen (250)

Slotlied: Een schoot van ontferming

Pas laat ben ik van u gaan houden, schoonheid, zo oud en toch zo nieuw! Pas laat ben ik van u gaan houden! Maar dat lag niet aan u. U was binnen in mij en ik buiten en daar zocht ik u. Onooglijk als ik was, stortte ik mij op alle mooie dingen die u hebt gemaakt. U was wel bij mij, maar ik was niet bij u. Al die mooie dingen, die niet eens zouden bestaan als ze niet in u bestonden, hielden mij ver bij u vandaan.

Geroepen hebt u en geschreeuwd, door mijn doofheid bent u heen gebroken. Gestraald hebt u, geschitterd, en mijn blindheid verjaagd. Heerlijk was uw geur, ik heb hem ingeademd en ik snak naar u. Ik heb geproefd, en nu honger en dorst ik naar u. U hebt me aangeraakt en ik kwam in vuur en vlam te staan voor uw vrede.

Augustinus: Belijdenissen, boek 10, nr. 38. Vertaling Wim Sleddens O.S.A.